

Badania kliniczne za i przeciw

Wojciech Nowak

Nowe Leki

*Konferencja z okazji Dnia Badań Klinicznych organizowana przez Stowarzyszenie na rzecz Dobrej Praktyki Klinicznej w Polsce oraz Polski Związek Pracodawców Firm Prowadzących Badania Kliniczne na Zlecenie
Warszawa, 20 maja 2013 r., Sesja II, 4*

Jaki jest tytuł tej sesji?

- ▶ Czy właściwe instytucje nadzorują badania kliniczne w Polsce?
- ▶ Czy właściwe urzędy odpowiednio kontrolują badania kliniczne?
- ▶ Czy kompetentne instytucje właściwie nadzorują badania kliniczne w Polsce?
- ▶ Czy właściwe instytucje kontrolują badania kliniczne w Polsce?
- ▶ Czy instytucje nadzorują badania naukowe w Polsce?
- ▶ Czy kompetentne organy odpowiednio kontrolują badania kliniczne w kraju?

Kontrola, nadzór – definicja słownikowa

▶ **KONTROLA**

- ▶ 1. «sprawdzanie czegoś, zestawianie stanu faktycznego ze stanem wymaganym»
- ▶ 2. «nadzór nad kimś lub nad czymś»
- ▶ 3. *pot.* «instytucja lub osoba sprawująca nad czymś nadzór»

▶ **NADZÓR**

- ▶ 1. «kontrolowanie lub pilnowanie kogoś lub czegoś»
- ▶ 2. «komórka organizacyjna instytucji nadzorująca kogoś lub coś; też: personel nadzorujący»

▶ Źródło – Słownik języka polskiego PWN

Definicja w prawie administracyjnym

- ▶ Nadzór = kontrola + władcze oddziaływanie
(*imperium* lub *gestio*)

Instytucja – definicja słownikowa

▶ **INSTYTUCJA**

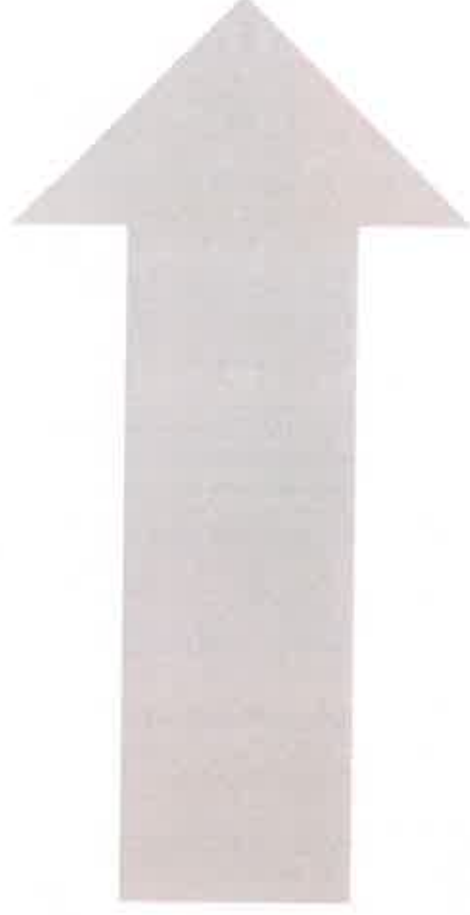
- ▶ **1. «zakład o charakterze publicznym zajmujący się określonym zakresem spraw»**
- ▶ **2. «zespół norm prawnych lub obyczajowych dotyczących organizacji jakiejś dziedziny życia»**
- ▶ **3. «organizacja działająca na podstawie tych norm»**

▶ Źródło – Słownik języka polskiego PWN

Istotą tytułu jest...

- ▶ Czy
- ▶ właściwe instytucje
- ▶ odpowiednio kontrolują
- ▶ badania kliniczne
- ▶ w Polsce?

Kontrola / nadzór względem czasu ...

ex ante

faktyczne
(secundum)

ex post

... oraz ze względu na przedmiot

Podmioty kontrolujące badania kliniczne

- ▶ **Urząd Rejestracji Produktów Leczniczych (URPL)**
- ▶ **Komisja bioetyczna (KB)**
- ▶ **Sponsor lub CRO***
- ▶ **Badacz**
- ▶ **Najwyższa Izba Kontroli (NIK)**
- ▶ **European Medicines Agency (EMA)**
- ▶ **Food and Drug Administration (FDA)**
- ▶ **Uczestnik lub reprezentujący go prawnik**

▶ **lub inne, np. CRA jako niezależny podmiot*

Urząd Rejestracji Produktów Leczniczych

- ▶ Ustawa z dnia 18 marca 2011 r. o Urzędzie Rejestracji Produktów Leczniczych, Wyrobów Medycznych i Produktów Biobójczych (Dz.U.2011.82.451)
- ▶ Art. 4. 1. Do zadań Prezesa Urzędu należy:
 - ▶ (...) d) wydawanie, w drodze decyzji, pozwoleń na prowadzenie badania klinicznego albo badania klinicznego weterynaryjnego,
 - ▶ e) prowadzenie Centralnej Ewidencji Badań Klinicznych,
 - ▶ f) prowadzenie Inspekcji Badań Klinicznych, w tym kontrolowanie zgodności prowadzonych badań klinicznych produktów leczniczych lub badanych produktów leczniczych z wymaganiami Dobrej Praktyki Klinicznej(...)
 - ▶ g) zbieranie raportów oraz informacji o niepożądanych działaniach produktu leczniczego, badanego produktu leczniczego, produktu leczniczego weterynaryjnego i badanego produktu leczniczego weterynaryjnego (...)

Urząd Rejestracji Produktów Leczniczych

- ▶ Ustawa z dnia 18 marca 2011 r. o Urzędzie Rejestracji Produktów Leczniczych, Wyrobów Medycznych i Produktów Biobójczych (Dz.U.2011.82.451)
- ▶ Art. 4. 1. Do zadań Prezesa Urzędu należy:
 - ▶ (...) d) wydawanie, w drodze decyzji, pozwoleń na prowadzenie badania klinicznego albo badania klinicznego weterynaryjnego,
 - ▶ e) prowadzenie Centralnej Ewidencji Badań Klinicznych,
 - ▶ f) prowadzenie Inspekcji Badań Klinicznych, w tym kontrolowanie zgodności prowadzonych badań klinicznych produktów leczniczych lub badanych produktów leczniczych z wymaganiami Dobrej Praktyki Klinicznej(...)
 - ▶ g) zbieranie raportów oraz informacji o niepożądanych działaniach produktu leczniczego, badanego produktu leczniczego, produktu leczniczego weterynaryjnego i badanego produktu leczniczego weterynaryjnego (...)

Urząd Rejestracji Produktów Leczniczych

- ▶ **h) nadzór nad bezpieczeństwem stosowania produktów leczniczych**
- ▶ Ale ustawa Prawo farmaceutyczne z 6 września 2001 r. rozróżnia
- ▶ **2c) badany produkt leczniczy – (...) substancja albo mieszanina substancji, którym nadano postać farmaceutyczną substancji czynnej lub placebo, badana lub wykorzystywana jako produkt referencyjny w badaniu klinicznym, w tym również produkt już dopuszczony do obrotu, ale stosowany lub przygotowany w sposób odmienny od postaci dopuszczonej do obrotu lub stosowany we wskazanym nieobjętym pozwoleniem, lub stosowany w celu uzyskania dodatkowych informacji dotyczących postaci już dopuszczonych do obrotu**
- ▶ **32) produkt leczniczy – (...) substancja (...) przedstawiana jako posiadająca właściwości zapobiegania lub leczenia chorób (...) lub podawana w celu postawienia diagnozy lub w celu przywrócenia, poprawienia lub modyfikacji fizjologicznych funkcji organizmu (...)**

Inspekcja Badań Klinicznych

- ▶ **Rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie inspekcji badań klinicznych z dnia 26 kwietnia 2012 r. (w związku z Art. 37ae. Ustawy Prawo farmaceutyczne):**
- ▶ **1. Inspekcję badań klinicznych w zakresie zgodności tych badań z wymaganiami Dobrej Praktyki Klinicznej przeprowadza Inspekcja Badań Klinicznych oraz właściwe organy państw członkowskich Unii Europejskiej lub państw członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) - stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym).**

Zakres inspekcji

- ▶ § 2. Inspekcja obejmuje czynności mające na celu sprawdzenie:
 - ▶ 1) czy badanie kliniczne jest prowadzone na podstawie pozwolenia wydanego przez Prezesa Urzędu Rejestracji Produktów Leczniczych, Wyrobów Medycznych i Produktów Biobójczych, zwanego dalej "Prezesem Urzędu";
 - ▶ 2) czy są przestrzegane warunki pozwolenia, o którym mowa w pkt 1;
 - ▶ 3) czy w trakcie prowadzenia badania klinicznego podmioty biorące udział w badaniu realizują obowiązki wynikające z wymagań Dobrej Praktyki Klinicznej;

Zakres inspekcji cd.

- ▶ 4) złożenia przez uczestników badania klinicznego oświadczeń na formularzu świadomej zgody;
- ▶ 5) uzyskania opinii komisji bioetycznej, o której mowa w art. 37i i 37x ustawy z dnia 6 września 2001 r. - Prawo farmaceutyczne;
- ▶ 6) wykorzystywanych w badaniu klinicznym pomieszczeń i sprzętu;
- ▶ 7) zgodności prowadzenia badania klinicznego z protokołem badania klinicznego i z zaakceptowanymi zmianami tego protokołu;
- ▶ 8) sposobu dokumentowania danych i przechowywania dokumentacji;
- ▶ 9) czy wykonane zostały zalecenia poinspekcyjne.

Komisja Bioetyczna

- ▶ **Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 11 maja 1999 r. w sprawie szczegółowych zasad powoływania i finansowania oraz trybu działania komisji bioetycznych. (Dz.U.1999.47.480):**
- ▶ (...) informację o warunkach ubezpieczenia osób mających uczestniczyć w eksperymencie medycznym, (...)
- ▶ (...) dane o spodziewanych korzyściach leczniczych i poznawczych oraz ewentualnie przewidywanych innych korzyściach dla osób poddanych eksperymentowi medycznemu (...)
- ▶ (...) informację przeznaczoną dla osób poddanych eksperymentowi medycznemu, zawierającą szczegółowe dane o celach i zasadach przeprowadzenia eksperymentu medycznego, spodziewanych dla tych osób korzyściach leczniczych i innych oraz ryzyku związanym z poddaniem się eksperymentowi (...)
- ▶ (...) wzór oświadczenia składanego przez osobę poddaną eksperymentowi medycznemu, w którym wyraża ona zgodę na przetwarzanie danych związanych z jej udziałem w eksperymencie przez osobę lub inny podmiot przeprowadzający eksperyment medyczny.

Sponsor

- ▶ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 2 maja 2012 r. w sprawie Dobrej Praktyki Klinicznej (Dz.U.2012.489):
- ▶
- ▶ § 10. 1. Sponsor zapewnia monitorowanie badania klinicznego we wszystkich ośrodkach badawczych, w trakcie i po zakończeniu badania klinicznego, w celu weryfikacji, czy:
 - ▶ 1) chronione są prawa i dobro uczestników badania klinicznego;
 - ▶ 2) zbierane dane są dokładne, kompletne i możliwe do weryfikacji na podstawie dokumentów źródłowych;
 - ▶ 3) dokumentowanie, raportowanie i analizowanie danych odbywało się zgodnie z protokołem badania klinicznego;
 - ▶ 4) badanie jest lub było prowadzone zgodnie z protokołem badania klinicznego i zaakceptowanymi zmianami protokołu.

Badacz

- ▶ **Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 2 maja 2012 r. w sprawie Dobrej Praktyki Klinicznej (Dz.U.2012.489):**
- ▶ **§ 4. Do obowiązków badacza należy:**
- ▶ **12) monitorowanie zgodności przeprowadzanego badania klinicznego z wymaganiami niniejszego rozporządzenia oraz umożliwienie monitorowania i audytu badania klinicznego przez przedstawicieli sponsora, Inspekcję Badań Klinicznych, a także właściwe organy państw członkowskich Unii Europejskiej (...)**

Najwyższa Izba Kontroli

- ▶ Art. 2 pkt 3 Ustawy z 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli (Dz.U.2012.82 j.t.):
- ▶ Najwyższa Izba Kontroli może również kontrolować działalność innych jednostek organizacyjnych i podmiotów gospodarczych (przedsiębiorców) w zakresie, w jakim wykorzystują one majątek lub środki państwowe lub komunalne oraz wywiązują się z zobowiązań finansowych na rzecz państwa, w szczególności:
- ▶ (...) 6) wykonują zadania z zakresu powszechnego ubezpieczenia zdrowotnego; (...)

Podmioty mogące kontrolować badania kliniczne przy okazji

- ▶ **Samorząd zawodowy (głównie lekarski, pielęgniarski i farmaceutyczny)**
- ▶ **Państwowa Inspekcja Pracy**
- ▶ **Izby i Urzędy Skarbowe**
- ▶ **Rzecznik Praw Pacjenta**
- ▶ **Rzecznik Praw Obywatelskich**
- ▶ **Rzecznik Praw Dziecka**
- ▶ **Urząd Celný**
- ▶ **inne**

Rzecznik Praw Obywatelskich

Rzecznik Praw Obywatelskich - Mobilny Frieda
www.sprawne.serwisy.mrp.gov.pl/interaktywne/raporty/014664

Sprawy generalne Rzecznika Praw Obywatelskich

Adresat: MINISTERSTWO ZDROWIA
Sygnatura: RPO/728848/13/V/1018.3.1 RZ
Data wystąpienia/sprawy: 2013-04-09

Opis:
Wystąpienie do Ministra Zdrowia w sprawie ochrony praw pacjentów.

Rzecznik Praw Obywatelskich, nawiązując do swoich licznych wystąpień do Ministra Zdrowia dotyczących problematyki ochrony zdrowia, a w szczególności sygnalizujących zagrożenia z drmatyczną sytuacją pacjentów, zwraca się z prośbą o rozważenie utworzenia w ramach resortu zdrowia odrębnego departamentu zajmującego się - jako zadaniem podstawowym - ochroną i przestrzeganiem praw pacjentów, jak również inicjowaniem i kształtowaniem kierunków działań służących poprawie ich sytuacji oraz eliminacji występujących zagrożeń i naruszeń. Problemy dotyczące ochrony praw pacjentów stanowią zapewne przedmiot działań poszczególnych komórek organizacyjnych Ministerstwa Zdrowia, jednak w ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich powołanie odrębnego departamentu zajmującego się wyłącznie prawami pacjentów mogłoby pozwolić nie tylko na zwiększenie skuteczności resortu zdrowia w działaniach na rzecz ochrony ich praw, ale także stanowiłoby wyraz przywiązania szczególnej uwagi Ministra Zdrowia do omawianego zagadnienia. Rzecznik Praw Obywatelskich zwraca się z prośbą o przedstawienie stanowiska w powyższej kwestii, a także o poinformowanie, czy aktualny sposób ochrony praw pacjenta w Polsce odpowiada standardom innych krajów Unii Europejskiej.

Plik dołączony do tego dokumentu: [JZ14061.pdf](#)

Rzecznik Praw Obywatelskich

Rzecznik Praw Obywatelskich - Mobilny Friedhu
www.sprawne.serwisy.mrp.gov.pl/interaktywne/raporty/014664

Sprawy generalne Rzecznika Praw Obywatelskich

Adresat: MINISTERSTWO ZDROWIA
Sygnatura: RPO/728848/13/V/1018.3.1 RZ
Data wystąpienia/sprawy: 2013-04-09

Opis:
Wystąpienie do Ministra Zdrowia w sprawie ochrony praw pacjentów.

Rzecznik Praw Obywatelskich, nawiązując do swoich licznych wystąpień do Ministra Zdrowia dotyczących problematyki ochrony zdrowia, a w szczególności sygnalizujących zagrożenia związane z dramatyczną sytuacją pacjentów, zwraca się z prośbą o rozważenie utworzenia w ramach resortu zdrowia odrębnego departamentu zajmującego się - jako zadaniem podstawowym - ochroną i przestrzeganiem praw pacjentów, jak również inicjowaniem i kształtowaniem kierunków działań służących poprawie ich sytuacji oraz eliminacji występujących zagrożeń i naruszeń. Problemy dotyczące ochrony praw pacjentów stanowią zapewne przedmiot działań poszczególnych komórek organizacyjnych Ministerstwa Zdrowia, jednak w ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich powołanie odrębnego departamentu zajmującego się wyłącznie prawami pacjentów mogłoby pozwolić nie tylko na zwiększenie skuteczności resortu zdrowia w działaniach na rzecz ochrony ich praw, ale także stanowiłoby wyraz przywiązania szczególnej uwagi Ministra Zdrowia do omawianego zagadnienia. Rzecznik Praw Obywatelskich zwraca się z prośbą o przedstawienie stanowiska w powyższej kwestii, a także o poinformowanie, czy aktualny sposób ochrony praw pacjenta w Polsce odpowiada standardom innych krajów Unii Europejskiej.

Plik dołączony do tego dokumentu: [JZ14061.pdf](#)

Rzecznik Praw Pacjenta

- ▶ **Art. 47. 1.** Do zakresu działania Rzecznika należy:
 - ▶ 1) prowadzenie postępowań w sprawach praktyk naruszających zbiorowe prawa pacjentów; (...)
 - ▶ 4) opracowywanie i przedkładanie Radzie Ministrów projektów aktów prawnych dotyczących ochrony praw pacjenta;
 - ▶ 6) opracowywanie i wydawanie publikacji oraz programów edukacyjnych popularyzujących wiedzę o ochronie praw pacjenta; (...)
 - ▶ 10) analiza skarg pacjentów w celu określenia zagrożeń i obszarów w systemie ochrony zdrowia wymagających naprawy;

- ▶ **Art. 50. 1.** Rzecznik wszczyna postępowanie wyjaśniające, jeżeli poweźmie wiadomość co najmniej uprawdopodobniającą naruszenie praw pacjenta (...)

Rzecznik Praw Pacjenta cd.

- ▶ Niestety, Rzecznik Praw Pacjenta nie uznaje się za właściwego dla reprezentowania praw uczestników badań klinicznych, bo, w jego opinii, uczestnik nie jest pacjentem (np. pismo RzPP-ZPP-065-16-2/AS/2013 z 8 maja 2013 r., niepublikowane).

Rzecznik Praw Dziecka

RZECZNIK PRAW DZIECKA

Strona główna | Wydawnictwa | Rzecznik | Prawa Dziecka | Publikacje | Biuro prasowe | Telefon Zaufania

Sprawozdania | Kalendarz | Informatory i poradniki | Serwis dla rodziców

W SPRAWIE DOSTĘPU DO NOWOCZESNYCH METOD LECZENIA

6 maja 2013 roku Rzecznik Praw Dziecka Marek Michałak zwrócił się do Ministra Zdrowia Bartosza Arłukowicza w sprawie dostępu dzieci z chorobą nowotworową do nowoczesnych metod leczenia.

Badając indywidualną sprawę braku dostępnosci specjalistycznej terapii dla chłopca cierpiącego na nowotwór typu neuroblastoma, Rzecznik Praw Dziecka został poinformowany o występujących w tej dziedzinie trudnościach, wynikających z nieuregulowania problematyki niekomercyjnych badań klinicznych u dzieci, co stanowi przeszkodę we wprowadzaniu nowoczesnych programów leczenia u dzieci.

Wystąpienie do Ministra Zdrowia

Data publikacji: 2013-05-06
Liczba wywołań: 117

Ważne linki

- Rzecznicy Praw Dziecka w świecie
- Instytucje w Polsce
- Instytucje, programy i sieci międzynarodowe
- Kampania Rady Europy "Podnieś rękę przeciwko biciu dzieci"
- Lejery - Dzieci mi jesteśmy tylko raz

Słabe punkty kontroli lub nadzoru

- ▶ Zasady Dobrej Praktyki Klinicznej nie są zasadami etycznymi. To zasady jakościowe, celem ich stosowania jest uzyskanie wiarygodnych danych
 - ▶ **Brak ochrony uczestnika poprzez zasady DPK**
- ▶ Kontrola zasadniczo prowadzona jest *ex post*
 - ▶ **Brak bieżącego zapobiegania**
- ▶ Działania poławiczne lub pozorne
 - ▶ **Brak konsekwencji dla niewłaściwie działających ośrodków lub badaczy**

Słabe punkty kontroli lub nadzoru cd.

- ▶ Głównie kontrola dokumentów, w tym wydanych przez sam podmiot kontrolujący (par. 2 p. 1 Rozporządzenia Ministra Zdrowia w sprawie inspekcji badań klinicznych z dnia 26 kwietnia 2012 r.)
 - ▶ **Brak nadzoru nad procesami i dublowanie czynności**
- ▶ Rzecznik Praw Pacjenta (RPP) nie uznaje się za właściwy organ dla reprezentowania praw uczestników BK (mimo, że BK odsyłają do RPP!)
 - ▶ **Brak reprezentacji praw uczestników**
- ▶ Dominują działania reaktywne
 - ▶ **Brak akcji proaktywnych (np. edukacyjnych)**

Slabe punkty kontroli lub nadzoru cd.

Akty prawne:

- Ustawa Prawo farmaceutyczne z dnia 6 wżeśnia 2001 (Dz. U. z 2008 r., Nr 45, poz. 271 ze zm.)*
- Rozporządzenia w sprawie szczegółowych wymagań Dobrej Praktyki Klinicznej (Dz. U. z 2005 r. Nr 57 poz. 500)*
- Rozporządzenie w sprawie trybu i zakresu prowadzenia kontroli badań klinicznych (Dz. U. z 2005 r. Nr 69 poz. 623)*
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 sierpnia 2007 w sprawie sposobu przeprowadzania i zakresu kontroli systemu monitorowania bezpieczeństwa stosowania produktów leczniczych (Dz. U. Nr 47, poz. 404 i 405)*
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 17 lutego 2003 w sprawie monitorowania bezpieczeństwa produktów leczniczych (Dz. U. Nr 47, poz. 404 i 405)*

EudraLex – Volume 10 Chapter IV : Inspections
<http://ec.europa.eu/health/documents/eudralex/vol-10/index-en.htm>

EudraLex – Volume 9 Pharmacovigilance guidelines
<http://ec.europa.eu/health/documents/eudralex/vol-9/index-en.htm>

REJESTRACJA PROC	REJESTRACJA W I
HOMEOPATYCZNY	REJESTRACJA W I
DZIAŁ KOORDYNAC	PL
PROCEDURA ZDECI	KOMUNIKATY BEZP
POLSKA JAKO KRAJ	REJESTR I IMPORT F
ZMIANY POREJESTR	
PL	
ZMIANY POREJESTF	
NARODOWEJ PL	
ZMIANY POREJESTF	
EUROPEJSKICH PL	
REREJESTRACJA W I	
REREJESTRACJA W I	
PL	
ZMIANY POREJESTF	
EUROPEJSKICH PL	
REREJESTRACJA W I	
REREJESTRACJA W I	
PL	
KOMUNIKATY BEZP	
REJESTR I IMPORT F	

Słabe punkty kontroli lub nadzoru cd.

- ▶ Strona Departamentu Inspekcji Produktów Leczniczych i Wyrobów Medycznych (<http://urpl.gov.pl/pl-inspekcja-produktow-leczniczych> - dostęp 9 maja 2013, 9:16 rano)
- ▶ Ustawa Prawo farmaceutyczne z dnia 6 września 2001 (Dz. U. z 2008 r., Nr 45, poz. 271 ze zm.)
- ▶ Rozporządzenia w sprawie szczegółowych wymagań Dobrej Praktyki Klinicznej (Dz. U. z 2005 r. Nr 57 poz. 500) – **uchylone 2 maja 2012 przez Ust. o URPL.**
- ▶ Rozporządzenie w sprawie trybu i zakresu prowadzenia kontroli badań klinicznych (Dz. U. z 2005 r. Nr 69 poz. 623) - **uchylone 2 maja 2012 przez Ust. o URPL**
- ▶ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 sierpnia 2007 w sprawie sposobu przeprowadzania i zakresu kontroli systemu monitorowania bezpieczeństwa stosowania produktów leczniczych (Dz. U. Nr 146, poz. 1027)
- ▶ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 17 lutego 2003 w sprawie monitorowania bezpieczeństwa produktów leczniczych (Dz. U. Nr 47, poz. **404 i 405**)

Postulaty *de lege ferenda*

- ▶ **Kontrola *ex ante***
- ▶ **Kary (typu upomnienie, okresowy lub stały zakaz prac przy badaniach klinicznych itp., wraz z publicznym ujawnieniem) osób lub ośrodków prowadzących badania kliniczne niezgodnie z przepisami**
- ▶ **Rzecznik Praw Pacjenta zajmuje się także uczestnikami badań klinicznych**
- ▶ **Edukacja dla stron uczestniczących w badaniach klinicznych**

Dziękuję

► wnowak@noweleki.com

► **Zastrzeżenie**

W prezentacji wykorzystane zostały obrazy z niżej wymienionych stron internetowych (dostęp 9 maja 2013 r.):
<http://sherlock.boardhost.com/viewtopic.php?pid=19140>

<http://up.picr.de/1116270kq.jpg>

[http://lucidmailer.pl/articles/show,Czym_jest_email_marketing](http://lucidmailer.pl/articles/show/Czym_jest_email_marketing)

Jako wykonawca niniejszej prezentacji oświadczam, że, w szczególności, ani nie jestem ich właścicielem, ani nie roszczę do nich żadnych praw, w tym prawa ich użytkowania.

Stan prawny na 9 maja 2013 r.

